

บทที่ 2

ลักษณะของลาภมิควรได้

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 406 บัญญัติว่า “บุคคลใดได้มาซึ่งทรัพย์สินสิ่งใด เพราะการที่บุคคลอีกคนหนึ่งกระทำการเพื่อชำระหนี้ก็ดี หรือได้มาด้วยประการอื่นก็ดี โดยปราศจากมูลอันอ้างกฎหมายได้และเป็นทางให้บุคคลอีกคนหนึ่งนั้นเสียเปรียบไซ้ ท่านว่าบุคคลนั้นจำต้องคืนทรัพย์สินให้แก่เขา อนึ่งการรับสภาพหนี้สินว่ามีอยู่หรือไม่นั้น ท่านก็ให้ถือว่าเป็นการกระทำเพื่อชำระหนี้ด้วย

บทบัญญัติอันนี้ท่านให้ใช้บังคับตลอดถึงกรณีที่ได้ทรัพย์สินมาเพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งมิได้เป็นขึ้น หรือเป็นเหตุที่ได้สิ้นสุดไปเสียก่อนแล้วนั้นด้วย”

“Any person who, through an act of performance made by another person or in any other manner, obtains something to the prejudice of such other person without legal ground, must return it to the latter. The acknowledgement of the existence or non-existence of a debt is deemed to be an act of performance.

The same provision shall apply if something has been obtained on account of a cause which has not been realized or of a cause which has caused to exist.

มาตรานี้เป็นบทนิยามถึงลักษณะของลาภมิควรได้ และยังกำหนดถึงหน้าที่ของผู้ได้ลาภมิควรได้มาว่าต้องคืนทรัพย์สินให้แก่เขาด้วย

อาจสรุปลักษณะสำคัญของลาภมิควรได้เป็น 3 ประการ

1. บุคคลหนึ่งได้มาซึ่งทรัพย์สินของบุคคลอื่น ไม่ว่าจะด้วยประการใด ๆ
2. เป็นการได้มาโดยปราศจากมูลอันจะอ้างกฎหมายเอาของเขาไว้ได้
3. ได้มานั้นเป็นทางให้บุคคลอื่นเสียเปรียบ

บุคคลได้มาซึ่งทรัพย์สินสิ่งใดของบุคคลอื่น

คำว่า “บุคคล” หมายความว่า บุคคลธรรมดา และนิติบุคคลด้วย (ฎีกาที่ 618/2510)

“การได้มา” หมายถึงลักษณะเป็นลาภนอกเพิ่มพูนขึ้นจากทรัพย์สินของตน ทำนองเดียวกับ การได้รับ โอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินใดของบุคคลอื่น ไม่ว่าจะได้มาโดยตรงหรือทางอ้อมก็ตาม ดังนั้น หากเป็นเพียงการครอบครองทรัพย์สินของผู้อื่นโดยกรรมสิทธิ์ยังไม่ตัดขาดจากเจ้าของ เช่น การเช่า ยืม รับฝาก ย่อมไม่ถือว่าเป็นการได้มาตามความหมายของข้อนี้ กรณีที่ตนมีทรัพย์สินใดอยู่แล้วและมีให้ผู้อื่นเอาไปก็ดี หรือกรณีที่ตนแย่งการครอบครองทรัพย์สินของผู้อื่นก็ดีไม่ถือว่าเป็นการได้มาเช่นกัน

อนึ่ง การได้ทรัพย์สินใดของผู้อื่น อาจเป็นเรื่องลาภมิควรได้หรืออาจเป็นเรื่องของละเมิดก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพฤติการณ์ขณะที่ได้มา หากมีพฤติการณ์อันละเมิดทำให้ได้ทรัพย์สินมา ย่อมมิใช่เรื่องของลาภมิควรได้ พฤติการณ์แห่งการได้มาซึ่งลาภมิควรได้ซึ่งเกิดขึ้นเสมอ ก็คือเรื่อง “การกระทำเพื่อการชำระหนี้” อันเป็นไปโดยความสำคัญผิด เช่น ก. ชำระหนี้ให้แก่ ข. โดยเข้าใจผิดว่าตนมีหนี้ต่อ ข. สิ่งใดที่ ข. ได้รับชำระหนี้ไว้ ย่อมเป็นลาภมิควรได้ ที่ว่า “สำคัญผิด” มิได้หมายความว่าความสำคัญผิดของฝ่ายส่งมอบทำให้การได้มาซึ่งทรัพย์สินของฝ่ายที่รับไว้แต่ประการใด ฝ่ายที่รับไว้ซึ่งเป็นฝ่ายที่ได้ทรัพย์สินมานั้น จะมีความสำคัญผิดหรือไม่ไม่สำคัญความสำคัญผิดเป็นเรื่องที่จะพิจารณาว่าเป็นการรับทรัพย์สินไว้โดยสุจริตหรือไม่เท่านั้น”

คำว่า “ทรัพย์สินใด” ต้นร่างภาษาอังกฤษใช้คำว่า “SOMETHING” โดยมีคำนิยามศัพท์ไว้ และเป็นคำที่บัญญัติขึ้นแตกต่างไปจากคำว่า “ทรัพย์สิน” และ “ทรัพย์สิน” ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 137 และ 138 ดังนั้นทรัพย์สินใดจึงน่าจะหมายความถึงทั้งทรัพย์สินและทรัพย์สิน โดยไม่รวมถึงประโยชน์อื่นที่อาจคำนวณเป็นราคาเงินได้ด้วย เช่น ก. เข้าไปหักล้างทางพงษ์ในที่ดินของ ข. โดยเข้าใจว่าเป็นที่ดินของตน เป็นเหตุให้ที่ดินของ ข. มีราคาเพิ่มสูงขึ้น เช่นนี้ แรงงานของ ก. ไม่ถือเป็นลาภมิควรได้ที่ตกแก่ ข. เพราะแรงงานมิใช่ทรัพย์สินใด หากจะเรียกร้องได้ก็แต่โดยอาศัยเรียกในเรื่องของค่าใช้จ่าย ตามมาตรา 416-418 อย่างไรก็ตามในเรื่องประโยชน์ที่อาจคำนวณเป็นเงินได้นี้ ยังมีปัญหาเป็นข้อถกเถียงกันอยู่ นักนิติศาสตร์บางท่านยังคงมีความเห็นว่า แรงงานหรือการบริการมีความหมายถึงทรัพย์สินใดตามมาตรา 406 ด้วย⁸¹

⁸¹ จิตติ ดิงศภัทย์, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 2 มาตรา 354 ถึง 452 ว่าด้วยมูลแห่งหนี้, หน้า 134. เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว. ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมและหนี้, หน้า 586.

การได้มาโดยปราศจากมูลอันจะอ้างกฎหมาย

กรณีจะเป็นลาภมิควรได้ ผู้รับทรัพย์สินของเขาไว้จะต้องได้รับไว้โดยไม่มีมูลที่จะอ้างกฎหมายได้ กล่าวคือไม่มีกฎหมายให้สิทธิ์ที่จะได้สิ่งนั้นไว้ ซึ่งอาจเป็นเรื่องชำระหนี้โดยไม่มี ความผูกพันหรือโดยสำคัญผิดในตัวเจ้าหนี้ หรือสำคัญผิดในจำนวนหนี้ หรือไม่ว่าจะได้มาโดยเหตุอื่นใดก็ดี ผลเป็นอย่างเดียวกันคืออยู่ในเกณฑ์ที่อาจจะต้องคืนสิ่งนั้นให้เขาไป

การได้ทรัพย์สินใดมาโดยอาศัยสิทธิ์ที่กฎหมายยอมรับ กรณีก็มีใช้ลาภมิควรได้ แต่กรณีที่ได้รับมาโดยมีมูลที่อ้างกฎหมายได้ หากต่อมากลายเป็นไม่มีมูลหรือโดยนิติกรรมซึ่งมีวัตถุประสงค์อันไม่อาจบรรลุได้ ก็ถือว่าไม่มีมูลที่จะอ้างกฎหมายได้ ย่อมเป็นเรื่องลาภมิควรได้

มูลตามบทบัญญัติในกฎหมาย หมายถึง มูลอันอ้างกฎหมายได้ กล่าวคือกฎหมายยอมรับการได้มานั้น เช่น เรื่องส่วนควบ ผู้มีส่วนควบของทรัพย์สินย่อมอ้างกฎหมายได้ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 144

ตัวอย่าง ก. เป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกับ ข. เมื่อ ข. ถึงแก่กรรม โดยไม่มีทายาทใด ข. ซึ่งเป็นทายาทอันดับ 3 จึงมีสิทธิ์ในการรับมรดก การได้มาซึ่งมรดกจึงเป็นการได้มาโดยมีมูลอ้างได้ตามบทบัญญัติของกฎหมาย

ตัวอย่าง ห้างหุ้นส่วนสามัญมีหน้าที่ต้องเสียภาษีการค้า จำเลยมีอำนาจใช้สิทธิ์ประเมินเรียกเก็บตามประมวลรัษฎากร โจทย์จะอ้างว่าเรียกคืนในฐานะลาภมิควรได้ไม่ได้ เพราะการเรียกเก็บของจำเลยมีมูลที่จะอ้างกฎหมายได้ (ฎีกาที่ 1003/2509)

มูลจากนิติกรรมสัญญา หมายถึง มีการทำนิติกรรมสัญญาระหว่างกันทำให้ได้ทรัพย์สินสิ่งใดมา การได้มานั้นย่อมอ้างได้ว่ามีมูลจากนิติกรรมสัญญา เช่น ได้มาตามสัญญาซื้อขาย แลกเปลี่ยน ให้

ตัวอย่าง ก. ทำสัญญายกที่ดินให้ ข. โดยทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อเจ้าพนักงานเจ้าหน้าที่ ที่ดินดังกล่าวย่อมตกเป็นกรรมสิทธิ์ของ ข. ข. ย่อมอ้างการมีมูลจากนิติกรรมสัญญา

ตัวอย่าง ก. กู้เงิน ข. โดยมีได้มีหลักฐานเป็นหนังสือลงลายมือชื่อผู้กู้ ต่อมา ก. ชำระหนี้ให้แก่ ข. มูลหนี้เงินกู้ย่อมระงับ การได้เงินกู้คืนมาของ ข. เป็นการได้มาอันอ้างมูลหนี้ตามสัญญาได้ แม้ถึงว่าการกู้เงินนั้นจะฟ้องร้องบังคับไม่ได้ แต่มูลหนี้เป็นเงินกู้ยังคงสมบูรณ์อยู่

การได้มาอันจะอ้างกฎหมายเอาของเขาไว้ไม่ได้ ได้แก่

- (ก) การที่บุคคลอื่นกระทำเพื่อชำระหนี้ (มาตรา 406 วรรคแรก)
- (ข) เหตุที่มีได้มิได้เป็นขึ้น (มาตรา 406 วรรคสอง)
- (ค) เหตุที่สิ้นสุดไปก่อนแล้ว (มาตรา 406 วรรคสอง)
- (ง) เหตุอื่น ๆ

● **การที่บุคคลอื่นกระทำเพื่อชำระหนี้**

อาจเป็นการชำระหนี้โดยสำคัญผิดในตัวบุคคลหรือสำคัญผิดในสาระสำคัญแห่งหนี้ก็ได้

ตัวอย่าง ก. เป็นหนี้เงินกู้ ข. เมื่อถึงกำหนดชำระ ก. นำเงินไปชำระแก่ ค. ซึ่งเป็นพี่น้องฝาแฝดกับ ข. และ ก. เข้าใจว่าเป็น ข. กรณีนี้ ก. เรียกเงินที่ให้แก่ ค. คืนเพื่อการชำระหนี้ในฐานะลาภมิควรได้ ได้ เพราะ ก. สำคัญผิดในตัวบุคคลผู้เป็นเจ้าของหนี้

ตัวอย่าง ก. กู้เงิน ข. 50,000 บาท ครั้นถึงกำหนดชำระ ก. นำเงินไปชำระหนี้แก่ ข. เป็นเงิน 60,000บาท โดยเข้าใจว่าตนกู้เงิน ข. ไป 60,000 บาท ข. รับเงินไว้ กรณีนี้ ก. เรียกเงินส่วนที่เกินคืนจาก ข. ได้ (ฎีกาที่ 1045/2507)

ตัวอย่างคำพิพากษาศาลฎีกา

ฎ. 921/2476 ก. ชำระหนี้ให้แก่ ข. เจ้าหนี้แล้ว ต่อมา ก. ตาย ข. กลับฟ้อง ค. ทายาทของ ก. ให้ชำระหนี้รายนั้นอีก ค. เข้าใจว่า ก. ผู้ตายยังไม่ได้ชำระจึงยอมชำระให้หนี้ไป ต่อมา ค. ค้นพบใบรับเงินที่ ข. ทำให้ ก. ไว้เมื่อชำระหนี้ครั้งแรก ดังนี้ ค. ฟ้อง ข. เรียกเงินที่ชำระครั้งที่สองไปนั้นคืนได้ละเมิดด้วย

ฎ. 407/2491 ผู้ละเมิดได้ชำระหนี้ค่าเสียหายสำหรับผู้ถูกละเมิดสองคน โดยมอบเงินค่าเสียหายให้แก่ผู้ถูกละเมิดไปคนเดียว โดยผู้รับเงินรู้แล้วว่าเป็นค่าเสียหายของอีกคนหนึ่งด้วย ดังนี้ผู้ถูกทำละเมิดอีกคนหนึ่งฟ้องเรียกค่าเสียหายสำหรับส่วนของตนจากผู้รับเงินนั้นได้

ฎ. 97/2497 ข้อบังคับของสมาคมมีว่า “ให้จ่ายเงิน (ค่าทำศพ) ให้แก่ผู้จัดการอันสมควรของสมาชิกผู้วายชนม์” ดังนี้ไม่จำเป็นต้องเป็นทายาทผู้มีหน้าที่ทำศพตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แต่ต้องจ่ายให้ผู้ที่สมควรจัดการศพตามความเป็นจริง ถ้าเจ้าหน้าที่ของสมาคมจ่ายเงินให้ผู้อื่นไป

สมาคมต้องเสียหายเพราะศาลบังคับให้จ่ายเงินแก่ผู้ทำศพที่สมควร สามารถฟ้องเรียกเงินคืนจากผู้
อื่นที่รับเงินไปและเจ้าหน้าที่ที่ส่งจ่ายเงินได้

ความในตอนที่ห้าของมาตรา 406 วรรคแรก ที่ว่า “อนึ่ง การรับสภาพหนี้สินว่ามีอยู่หรือไม่
นั้น ท่านให้ถือว่าเป็นการกระทำเพื่อชำระหนี้ด้วย” นั้น สืบเนื่องมาจากคำว่า “บุคคลใดได้มาซึ่ง
ทรัพย์สินใด เพราะการที่บุคคลอีกคนหนึ่งกระทำเพื่อชำระหนี้...” ซึ่งหมายความว่า การที่บุคคลได้
สิทธิใดมาเพราะการที่บุคคลรับสภาพหนี้โดยปราศจากมูลอันจะอ้างกฎหมาย และเป็นทางให้บุคคล
อื่นนั้นต้องเสียเปรียบ ผู้ได้สิทธินั้นมาเพราะการรับสภาพหนี้ก็ต้องถูกยกเลิกเพิกถอนสิทธินั้น

ตัวอย่าง ก. เข้าใจผิดคิดว่าตนเป็นลูกหนี้ ข. จึงทำการรับสภาพหนี้แก่ ข. แม้ถึงว่าจะยังไม่
ได้ส่งทรัพย์สินชำระหนี้กันก็ตาม ก็ได้ชื่อว่า ก. เสียเปรียบอยู่แล้ว ดังนี้ ก. ย่อมมีสิทธิขอให้เพิก
ถอนหนังสือรับสภาพหนี้

ตัวอย่าง เอ ยังเป็นหนี้ บี เกิดหลงลืมคิดว่า บี ชำระหนี้เสร็จสิ้นแล้ว จึงทำหนังสือรับรอง
ว่าได้รับชำระหนี้เสร็จสิ้นแล้ว ดังนี้ถือว่า เอ เสียเปรียบย่อมมีสิทธิขอให้เพิกถอนหนังสือรับรอง
ว่า บี ชำระหนี้เสร็จสิ้นแล้วเสียได้

เหตุที่มีได้มีได้เป็นขึ้น หมายถึง เหตุที่กฎหมายถือว่ามิได้มีหรือเสียเปล่ามาตั้งแต่เริ่มแรก
อันได้แก่ การใดที่ทำให้นิติกรรมตกเป็นโมฆะ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา
150, 152, 155, 156 ฯลฯ การใดที่ยังไม่สมบูรณ์เป็นนิติกรรมหรือการทำนิติกรรมที่มีเงื่อนไข
บังคับก่อนและเงื่อนไขนั้นยังไม่สำเร็จ รวมทั้งการทำกิจการที่ผู้ไม่มีอำนาจทำหรือมิได้รับอนุญาต
ทำลง เช่นกรณีผู้ค้าประกันชำระหนี้ ตามมาตรา 696

เหตุที่มีได้เป็นขึ้น ไม่รวมถึงนิติกรรมที่เป็นโมฆียกรรมซึ่งถูกบอกล้าง ทั้งนี้เพราะโมฆีย
กรรมที่ถูกบอกล้าง กฎหมายให้คู่กรณีกลับคืนสู่ฐานะเดิม (มาตรา 176) ดังนั้น เหตุที่มีได้เป็นขึ้น
จึงหมายถึงเฉพาะนิติกรรมที่เป็นโมฆะเท่านั้น (ซึ่งเรื่องนี้แตกต่างกับกฎหมายของต่างประเทศบาง
ประเทศ)⁸²

⁸² ไพจิตร บุญญพันธ์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ลักษณะจัดการงานนอกสั่งและลามิควร
ได้, หน้า 90.

ฎ. 351/2470 เจ้าหน้าที่นำยึดทรัพย์ของบุคคลภายนอกโดยสำคัญผิดคิดว่าเป็นทรัพย์ของลูกหนี้ ไม่เป็นละเมิดอันจะต้องใช้ค่าเสียหายแก่บุคคลภายนอกนั้น แต่เงินค่าขายทรัพย์นั้นซึ่งเจ้าหน้าที่รับไปจากเจ้าพนักงานบังคับคดี เจ้าหน้าที่ต้องคืนให้บุคคลภายนอกที่ถูกนำยึดทรัพย์โดยสำคัญผิด

ฎ. 1170/2477 ซื้อขายที่ดินมิได้ทำให้ถูกต้องตามแบบดั่งที่บัญญัติไว้ใน ป.พ.พ. มาตรา 446 วรรคแรก ย่อมตกเป็นโมฆะตามมาตรา 152 หนี้จึงมิได้เกิดขึ้นตามกฎหมาย แต่ผู้ขายเข้าใจผิดส่งมอบที่ดินแก่ผู้ซื้อ ถือได้ว่าผู้ซื้อได้ที่ดินมาด้วยเหตุซึ่งมิได้มีขึ้น มิได้เป็นขึ้น ผู้ขายชอบที่จะฟ้องเรียกคืนฐานลาภมิควรได้ (ฎีกาที่ 366/2508, 1008/2510, 2518/2514)

ในเรื่องนี้ท่านศาสตราจารย์ ประมุข สุวรรณศรี ได้ให้บรรดาอธิบายไว้ในคำพิพากษาฎีกาที่ 1025/2487 ความว่าคำพิพากษาของศาลที่แสดงว่านิติกรรมการซื้อขายที่ดินโดยมิได้จดทะเบียนต่อเจ้าพนักงาน ซึ่งได้ทำขึ้นระหว่างโจทก์ จำเลยอันเป็นโมฆะกรรมนั้นสิทธิของโจทก์ที่จะเรียกคืนลาภมิควรได้จากจำเลยได้เกิดขึ้นแล้วตั้งแต่วันที่จำเลยรับเงินจากโจทก์ เพราะการที่จำเลยรับเงินไว้ตามโมฆะกรรมนั้น เป็นการได้ทรัพย์มาโดยปราศจากมูลอันจะอ้างกฎหมายได้มาตั้งแต่ต้น

ฎ. 433/2503 จาการที่ผู้ซื้อที่ดินของลูกหนี้ตามคำพิพากษาจากการขายทอดตลาดของศาลไม่ได้กรรมสิทธิ์ในที่ดิน เพราะปรากฏว่าเป็นที่ธรณีสงฆ์โอนกรรมสิทธิ์ไม่ได้นั้น ลูกหนี้ตามคำพิพากษาหาต้องรับผิดชอบใช้เงินแก่ผู้ซื้อไม่ แต่เจ้าหน้าที่ผู้นำเจ้าพนักงานยึดทรัพย์ของลูกหนี้มาขายทอดตลาดจะต้องรับผิดชอบ

ฎ. 209/2507 กรรมการสมาคมที่มีได้จดทะเบียนโดยชอบด้วยกฎหมาย รับเงินค่าสมัครเข้าเป็นสมาชิกของสมาคมไว้ ซึ่งศาลพิพากษาลงโทษกรรมการผู้นั้นในทางอาญาไปแล้ว ถือว่ากรรมการผู้นั้นได้มาซึ่งทรัพย์สิน (เงินค่าสมัคร) โดยปราศจากมูลอันจะอ้างกฎหมายได้ เป็นลาภมิควรได้

ฎ. 1879/2514 โจทก์เจ้าของที่ดินมอบอำนาจให้ตัวแทนขายที่ดิน ตัวแทนขายที่ดินแก่คนต่างด้าวขัดต่อกฎหมาย เป็นโมฆะเป็นลาภมิควรได้ โจทก์เรียกที่ดินคืนได้ภายในอายุความตามมาตรา 419

ฎ. 258/2516 เจ้าของที่ดินขายที่ดินให้นาย ม. โดยทำเป็นหนังสือจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่แล้ว นาย ล. นำที่ดินนั้นไปจำนองต่อจำเลยที่ 3 โดยทำเป็นหนังสือจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่เช่นกัน ต่อมาภายหลัง นาย ล. นำที่ดินรายเดียวกันนี้ไปขายให้โจทก์อีก โจทก์ก็ไม่ทราบว่า นาย ล. ขายที่ดินให้นาย ม. แล้ว จึงรับซื้อไว้และชำระราคาที่ดินให้จำเลยที่ 3 เป็นค่าไถ่ถอนจำนอง ดังนี้ในขณะที่นาย ล. จำนองที่ดินนั้น นาย ล. ผู้จำนองมิใช่เจ้าของที่ดิน สัญญาจำนอง

ระหว่างนาย ล. กับจำเลยที่ 3 จึงไม่มีผลบังคับได้ตามการที่โจทก์มอบเงินให้จำเลยที่ 3 เพื่อไถ่ถอนจำนองและจำเลยที่ 3 รับไว้ จึงเป็นการรับไว้โดยปราศจากมูลอันจะอ้างกฎหมายได้และทำให้โจทก์เสียเปรียบ โจทก์มีสิทธิฟ้องเรียกคืนฐานลามิควรได้

ฎ. 10/2519 บริษัทประกันชีวิตให้พนักงานของบริษัทกู้เงินเกิน 6 เท่าของเงินเดือนและเกิน 20,000 บาท ขัดต่อกฎกระทรวงที่ออกตามพระราชบัญญัติประกันชีวิต พ.ศ. 2510 อันเป็นความผิดทางอาญา สัญญากู้เป็นโมฆะ บริษัทฟ้องเรียกเงินคืนจากผู้กู้ได้

เหตุที่สิ้นสุดไปก่อน หมายความว่า เหตุที่สิ้นสุดไปก่อนได้ทรัพย์มา ถ้าในเวลาได้ทรัพย์มานั้น สิทธิที่จะได้มามีอยู่บริบูรณ์แล้ว แม้ต่อมามีเหตุการณ์อื่นเกิดขึ้นเปลี่ยนแปลงผลในกฎหมายไปอย่างไร ก็ไม่มีเหตุที่จะต้องคืน⁸³ เช่น นาย ก. ทำพินัยกรรมยกทรัพย์ของตนให้ นาย ข. แต่ต่อมา นาย ก. ทำพินัยกรรมขึ้นใหม่โดยกมรดกของตนให้ผู้อื่น ดังนี้เหตุที่ นาย ข. จะได้รับทรัพย์มรดกย่อมสิ้นสุดลงไปก่อนแล้ว นาย ข. ย่อมอ้างการได้มาโดยพินัยกรรมไม่ได้ นอกจากนั้นเหตุที่สิ้นสุดลงไปก่อน ยังหมายความรวมถึงการได้ทรัพย์มาโดยนิติกรรมที่มีเงื่อนไขบังคับหลังและเงื่อนไขนั้นเป็นผล ซึ่งทำให้นิติกรรมสิ้นผลไป แล้วคู่กรณีตกลงกันให้การสิ้นสุดของเงื่อนไขนั้นมีผลย้อนหลังไปถึงเวลาแรกของการทำนิติกรรม เช่น นาย ก. ตกลงให้ นาย ข. เช่าบ้าน โดยมีเงื่อนไขว่าหากบุตรของนาย ก. กลับจากต่างประเทศ สัญญาเช่าบ้านให้สิ้นสุดลงหลังจากทำสัญญา นาย ก. ส่งมอบบ้านและรับเงินค่าเช่าไว้ล่วงหน้า 3 ปี ปรากฏว่าบุตรของนาย ก. กลับมาเมืองไทย แต่ยังไม่อยากเข้าบ้านยังคงอาศัยอยู่บ้านเพื่อน ดังนี้ถือว่า การเป็นไปตามเงื่อนไขบังคับหลังแล้ว จึงถือว่า มีเหตุสิ้นสุดไปก่อน นาย ข. จึงเรียกเงินค่าเช่าล่วงหน้าดังกล่าวคืนได้

ฎ. 1654/2516 โจทก์ยืมความกับจำเลยใช้เงินที่จำเลยถูกศาลปรับตามสัญญาประกันตัวนาย ก. ต่อศาล โจทก์ใช้เงินแก่จำเลยตามยอมแล้ว ปรากฏว่าก่อนโจทก์ใช้เงิน ศาลลดค่าปรับให้แก่จำเลย ดังนี้จำเลยต้องคืนเงินที่เกินแก่โจทก์

⁸³ จิตติ ดังศวกิทย ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 2 มาตรา 354 ถึง 452 ว่าด้วยมูลแห่งหนี้ หน้า 137.

เหตุประการอื่น เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาดังต่อไปนี้

ฎ. 351/2470 นาย ก. ชนะคดีเรื่องหนึ่งและนำยึดทรัพย์ขายทอดตลาดในการบังคับคดี ปรากฏภายหลังว่าทรัพย์ที่ยึดเป็นของนาย ข. บุคคลภายนอกไม่ใช่ของผู้แพ้คดี แต่นาย ก. นำยึดโดยสุจริต จึงไม่ต้องรับผิดชอบในค่าเสียหายต่อ นาย ข. แต่นาย ก. ต้องคืนเงินที่ได้รับไปจากกองหมายในการขายทรัพย์นี้ให้นาย ข.

ฎ. 276/2479 นาย ก. ขายนานให้นาย ข. แต่ไม่ได้จดทะเบียน เป็น โฉมะ นาย ก. เอานาคืนจากนาย ข. ได้ เมื่อนาย ก. เอานาคืนมาแล้ว นาย ก. ไม่มีสิทธิยึดถือเงินราคานานที่ได้รับจากนาย ข. ไว้ โดยนาย ข. มิได้รับประโยชน์ประการใด นาย ข. เรียกเงินคืนจากนาย ก. ได้เช่นเดียวกัน

ฎ. 391/2489 ในคดีก่อนศาลพิพากษาว่าโจทก์ทำสัญญาขายไฟให้จำเลย แล้วโจทก์ส่งไฟคนละชนิดกับที่สัญญาไว้ จึงให้โจทก์คืนเงินค่าไฟให้แก่จำเลย ดังนี้โจทก์มาฟ้องเรียกไฟที่ศาลพิพากษาว่าโจทก์ส่งให้จำเลยนั้นได้ แม้โจทก์ให้การในคดีก่อนว่าไฟนั้นมีไซ้ของโจทก์ และโจทก์เบิกความในคดีหลังว่าไฟไม่ไซ้ของโจทก์ ก็ไม่ทำให้จำเลยพ้นจากความรับผิดชอบที่จะต้องคืนไฟให้แก่โจทก์

ฎ. 111/2511 นาย ท. บุตรคนต่างค้ำซื้อที่ดินจากจำเลย แล้วปรับปรุงที่ดินคิดว่าจะได้รับอนุญาตให้ซื้อที่ดินได้ จึงเป็นการได้ทรัพย์มาโดยสุจริต ทางกรมไม่อนุญาตให้นาย ท. ซื้อ จึงเปลี่ยนให้โจทก์ซื้อ โจทก์ไม่ได้รับอนุญาตอีก นาย ท. เรียกเงินที่จ่ายบำรุงที่ดินไปคืนได้เท่าราคาที่ดินที่เพิ่มขึ้น ตามมาตรา 417

การได้มาเป็นทางให้บุคคลอื่นเสียเปรียบ

หลักเกณฑ์ที่สำคัญอีกข้อหนึ่งของลักษณะลาภมิควรได้ คือต้องเป็นการได้มาอันเป็นทางให้บุคคลอื่นเสียเปรียบ กล่าวคือ เป็นทางทำให้บุคคลซึ่งเป็นเจ้าของทรัพย์ต้องสูญเสียทรัพย์สินของตนไปโดยไม่สมควร หรือมีความหมายว่าการได้ลาภออกกับความเสียเปรียบนั้นจะต้องมีความสัมพันธ์กัน คือการกระทำอันเดียวกันทำให้ฝ่ายหนึ่งได้ลาภออกขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งเสียเปรียบหรือการได้ลาภออกเกิดจากความเสียเปรียบของอีกฝ่ายหนึ่ง มีการสูญเสียของฝ่ายหนึ่งซึ่งสอดคล้องกับประโยชน์ซึ่งอีกฝ่ายหนึ่งได้รับ

ตัวอย่าง นาย ก. มิได้เป็นหนี้ นาย ข. แต่ชำระหนี้แก่ นาย ข. โดยสำคัญผิด จึงเป็นการที่นาย ข. ได้มาซึ่งทรัพย์สินสิ่งใดโดยไม่มีมูลจะอ้างกฎหมายได้ การที่นาย ข. ได้ลากงอกเพิ่มพูนทรัพย์สินของตนย่อมเป็นเหตุให้นาย ก. เสียเปรียบ

ตัวอย่าง นาย ก. เช่าบ้าน นาย ข. เป็นเวลา 5 ปี โดยมีได้ทำหลักฐานการเช่าเป็นหนังสือไว้ แต่ นาย ก. ให้ค่าเช่าล่วงหน้าไปตามสัญญาแล้ว ดังนี้ นาย ก. จะเรียกคืนค่าเช่ามิได้เพราะ นาย ข. ได้ค่าเช่ามาโดยมีมูลอันจะอ้างกฎหมายได้ (และแม้ว่าต่อมาจะมีการเลิกสัญญาเช่า หากคืนค่าเช่าบ้านก็ต้องเรียกรื้อกันโดยอาศัยสัญญาเช่า เป็นการฟ้องร้องในมูลผิดสัญญา มิใช่มูลหนี้ฐานลามิควรรได้)

ตัวอย่าง นาย ก. และนาย ข. มีที่ดินและบ้านอยู่ในซอยเดียวกันซึ่งเป็นทางสาธารณะ นาย ก. เห็นว่าซอยเป็นหลุมเป็นบ่อมาก จึงจ้างคนถมและลาดยาง ทำให้นาย ข. ได้รับประโยชน์ให้รถสัญจรเข้าออกโดยสะดวก และราคาที่ดินของนาย ข. ก็เพิ่มสูงขึ้นด้วย ดังนี้ไม่ถือว่านาย ก. เสียเปรียบแต่อย่างใด จึงไม่เป็นลามิควรรได้

ตัวอย่าง นาย ก. สร้างตลาดขึ้นในที่ดินของตน ทำให้ที่ดินของ นาย ข. ซึ่งอยู่ข้างเคียงมีราคาสูงขึ้น เช่นนี้ การที่นาย ข. ได้ลาก มิได้ทำให้ นาย ก. เสียเปรียบแต่อย่างใด จึงไม่มีลามิควรรได้เกิดขึ้น

อนึ่ง การที่บุคคลหนึ่งได้ทรัพย์สินไปจากอีกบุคคลหนึ่ง และทำให้บุคคลอื่นนั้นเสียเปรียบต้องยากจนลง หากการได้ทรัพย์สินไปนั้นมีมูลอันจะอ้างกฎหมายได้แล้ว ลักษณะนี้ก็มีใช้เรื่องลามิควรรได้ เช่น นาย ก. ยกที่ดินให้โดยเสน่หาแก่นาย ข. ทำให้นาย ข. ร่ำรวยขึ้น และ นาย ก. ยากจนลง การได้ที่ดินมาของนาย ข. เป็นการได้มาโดยมีมูลอันจะอ้างกฎหมายได้ จึงมิใช่เรื่องของลามิควรรได้

ตัวอย่างคำพิพากษาศาลฎีกา

ฎ. 165/2527 โจทก์ต้องการกู้เงินจำเลย จำเลยไม่มีเงิน จึงตกลงจดทะเบียนซื้อขายที่พิพาทมี น. ส. 3 ก. เพื่อจำเลยจะได้นำ น.ส. 3 ก. ไปยืมเงินเพื่อนมาให้โจทก์กู้ หลังจากนั้นอีก 4 วัน โจทก์มารับเงินจากจำเลย แล้วโจทก์จำเลยทำสัญญาขายฝากที่พิพาทกันเอง ดังนี้ ถือได้ว่าการทำสัญญาซื้อขายที่พิพาทเพื่ออำพรางสัญญาขายฝาก สัญญาซื้อขายจึงเป็นการแสดงเจตนาลงด้วยสมรู้กัน

ระหว่างคู่กรณีที่จะไม่ผูกพันกันตามเจตนาที่แสดงออกมานั้น ย่อมตกเป็น โฆษะตาม ป.พ.พ. มาตรา 155 วรรคแรก และสัญญาขายฝากไม่ได้จดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ให้ถูกต้องตามกฎหมาย จึงตกเป็น โฆษะ ตามมาตรา 152 กรณีต้องบังคับตามบทบัญญัติว่าด้วยลาภมิควรได้ คือโจทก์ต้องคืนเงินแก่จำเลย และจำเลยต้องคืนที่พิพาทให้แก่โจทก์

ฎ. 382/2527 สัญญาขายฝากอสังหาริมทรัพย์ที่จำเลยทำไว้แก่โจทก์เป็น โฆษะ เพราะมิได้ทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ โจทก์ต้องคืนที่ดินให้จำเลย จำเลยก็ต้องคืนเงินให้โจทก์ตาม ป.พ.พ. มาตรา 406 ในลักษณะลาภมิควรได้ เพราะเป็นการรับไว้โดยปราศจากมูลอันจะอ้างกฎหมายได้ และทำให้โจทก์เสียเปรียบ

ฎ. 1608/252 โจทก์กระทำเพื่อชำระหนี้โดยตนมิได้เป็นหนี้และมีได้เจตนากระทำแทนจำเลย แต่ทำให้ที่พิพาทของจำเลยปลอดจากการจำนองเป็นประโยชน์แก่จำเลย ไม่ต้องชำระหนี้จำนองให้แก่เจ้าหนี้อีก ดังนี้ เป็นเรื่องจำเลยได้ที่พิพาทไปโดยปลอดจำนอง โดยปราศจากมูลอันจะอ้างกฎหมายได้ และเป็นทางให้โจทก์เสียเปรียบ จำเลยจึงต้องคืนเงินที่โจทก์ได้เสียไปในการไถ่ถอนจำนองแก่โจทก์ฐานลาภมิควรได้ ตามมาตรา 406

กรณีต่อไปนี้ไม่ถือว่าเป็นลาภมิควรได้

ฎ. 183/2476 โจทก์ผู้กู้ได้ส่งข้าวเปลือกชำระแทนต้นเงินกู้และดอกเบี้ยให้แก่จำเลย ซึ่งเป็นผู้ให้กู้ตามที่ได้ตกลงกับจำเลย ต่อมาจำเลยกลับมาฟ้องโจทก์เรียกเงินต้นและดอกเบี้ยคืนอีกจนศาลพิพากษาให้โจทก์ชำระต้นเงินกู้และดอกเบี้ยไปแล้ว โจทก์จะมาฟ้องคดีนี้เรียกข้าวเปลือกคืนฐานลาภมิควรได้ เพราะโจทก์ได้ส่งข้าวเปลือกให้แก่จำเลยเป็นการชำระหนี้ ฉะนั้น เมื่อรับข้าวเปลือกจำเลยซึ่งเป็นเจ้าหนี้นี้ย่อมมีมูลอันจะอ้างตามกฎหมายได้ แต่โจทก์ย่อมเรียกข้าวเปลือกหรือราคาข้าวเปลือกกับค่าเสียหายได้ ในฐานที่จำเลยผู้ให้กู้ทำผิดนิติกรรมที่ทำไว้กับโจทก์คือนิติกรรมที่ยอมรับชำระข้าวเปลือกแทนเงิน

ฎ. 261/2488 จำเลยชนะคดีโจทก์เรื่องเงินกู้และอสังหาริมทรัพย์ใช้หนี้ไปแล้ว แม้ต่อมามีคำพิพากษาในคดีอาญาว่าโจทก์ไม่ได้ทำหนังสือกู้เงินจำเลย โจทก์ก็มาฟ้องคดีแพ่งเรียกเงินคืนได้ เพราะเป็นการฟ้องชำระและไม่เข้าลักษณะลาภมิควรได้

ฎ. 477/2479 โจทก์ฟ้องว่า จำเลยได้รับเงินจากโจทก์แล้วออกตัวแลกเงินให้โจทก์ไปเก็บเงินตามตัว ไม่ได้ทำคำคัดค้านไว้ จึงมาฟ้องเรียกเงินคืนเช่นนี้ เป็นการฟ้องเรียกเงินคืนตามมูลหนี้เดิม ตาม ป.พ.พ.มาตรา 1005 มิใช่เป็นการฟ้องเรียกเงินตามตัวเงินหรือลาภมิควรได้

ฎ. 1248/2504 การที่ผู้ว่าจ้างชำระค่าจ้างให้ผู้รับจ้างไปก่อนงานเสร็จโดยยังมีได้ได้รับมอบงานที่ทำแล้วงานนั้นวินาศลง ผู้ว่าจ้างจึงเรียกเงินคืนนั้น เป็นกรณีเรียกเงินฐานผิดสัญญา มิใช่ลาภมิควรได้ (ฎีกาที่ 180/2502 วินิจฉัยทำนองเดียวกัน)

ฎ. 1631-4/2508 การเล่นแชร์เปียหอยเกิดขึ้นจากความตกลงกันระหว่างผู้เล่น จึงเป็นสัญญาชนิดหนึ่ง เมื่อไม่มีกฎหมายห้ามก็ใช้บังคับได้ แม้จะไม่เป็นการกู้ยืมจำเลยก็ไม่มีเหตุที่จะอ้างได้ว่าจำเลยได้ทรัพย์โดยไม่มีมูลที่จะอ้างกฎหมายได้ กรณีไม่เป็นลาภมิควรได้

ฎ. 1326/2511 โจทก์ออกเงินทดลองให้จำเลย และให้จำเลยนำไม้มาหักกันเป็นสัญญาเมื่อจำเลยไม่มีไม้มาขายแก่โจทก์ครบจำนวน โจทก์เรียกเงินส่วนที่เกินคืน มิใช่ลาภมิควรได้

ฎ. 2008/2515 ทำสัญญาจะคืนเงินแก่ทางราชการ ถ้าปรากฏว่าไม่มีสิทธิรับบำนาญไป ก็เรียกคืนได้ตามสัญญา มิใช่ลาภมิควรได้

ฎ. 827/2516 ผู้จะขายฝากไม้ไปทำสัญญาขายฝากตามที่ขึ้นเรื่องราวไว้ต่อพนักงาน ผู้จะซื้อเรียกเงินที่ผู้ขายรับล่วงหน้าไป มิใช่ลาภมิควรได้

ฎ. 2211/2516 ผู้เช่าเรียกเงินกินเปล่าตามสัญญาคืน เพราะผู้เช่าไม่สามารถให้เช่าได้ครบตามสัญญา

ฎ. 257/2518 โจทก์ผิดสัญญาขายเครื่องดูดซับ ศาลพิพากษาให้เลิกสัญญาและให้โจทก์คืนเงินราคา โจทก์ชำระเงินตามคำพิพากษาแล้วของที่ขายกรรมสิทธิ์กลับคืนมาเป็นของโจทก์ โจทก์ติดตามเอาคืนได้ ของนี้ถูกไฟไหม้หมดแล้ว จำเลยต้องใช้ราคา มิใช่เรื่องลาภมิควรได้